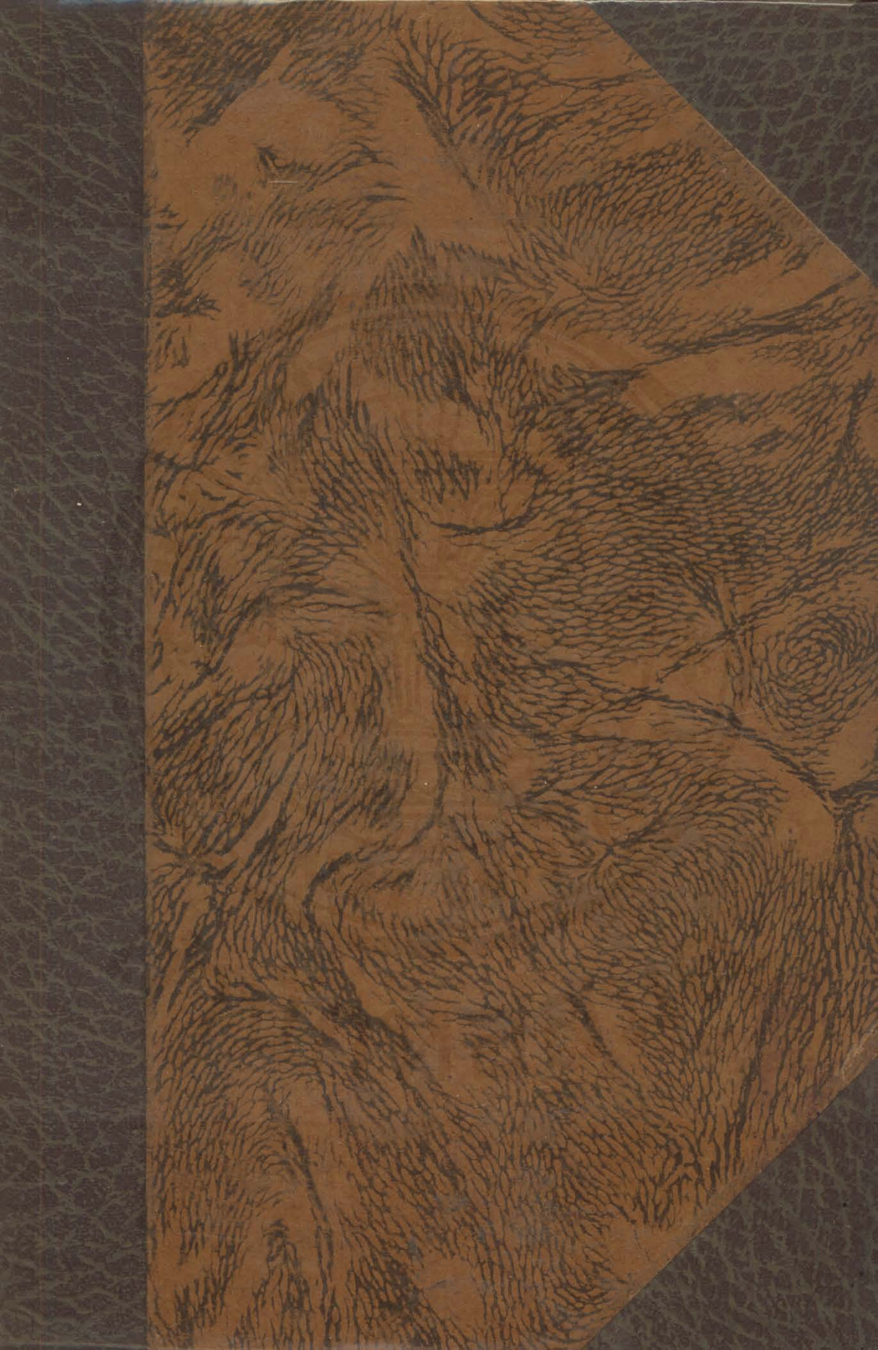

ไว้อาลัย

แด่

พระยาสุริยานุวัตร

(เกิด บุนนาค)

คณะรัฐมนตรี

พิมพ์แจก

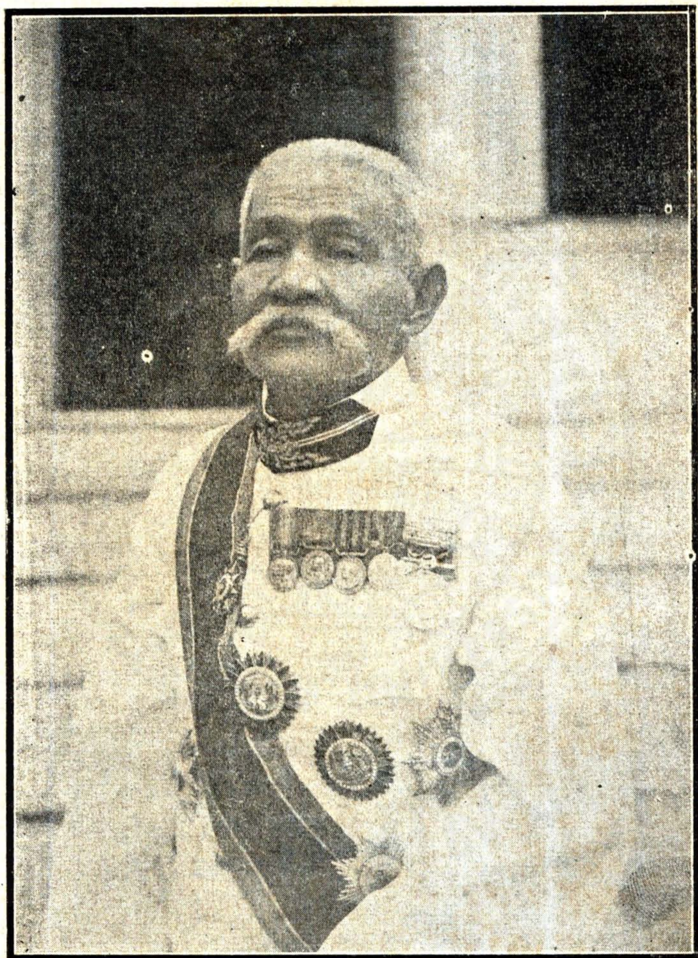
ในการพระราชทานเพลิงศพ

พระยาสุริยานุวัตร (เกิด บุนนาค)

ณวัดเทพศิรินทราวาศ

วันที่ ๑๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๙

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
THAMMASAT UNIVERSITY
สำนักหอสมุด

พระยาสุริยานุวัตร (เกิด บุนนาค) รัฐมนตรี

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
THAMMASAT UNIVERSITY
สำนักหอสมุด

คำนำ

เนื่องในการพระราชทานเพลิงศพพระยาสุริยานุวัตร (เกิด บุนนาค) รัฐมนตรี ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาศ คราวนี้ เจ้าภาพได้ขอร้องให้รัฐมนตรีทั้งหลายที่รู้จักคุ้นเคยกับท่านผู้ถึงอนิจจกรรม เขียนคำไว้อาลัย เกี่ยวกับตัวท่านไว้ตามความคิดความเห็นอันแท้จริง

โดยที่พระยาสุริยานุวัตร ได้ถึงแก่อนิจจกรรมระหว่างดำรงตำแหน่งรัฐมนตรี ข้าพเจ้าจึ่งเห็นเป็นการสมควรที่คณะรัฐมนตรีจะได้พิมพ์คำไว้อาลัยนี้เสียเอง และแจกเป็นที่ระลึก เป็นการไว้อาลัยครั้งสุดท้าย แก่เพื่อนร่วมคณะด้วยกัน ขอกุศลบุญราศีอันจะเกิดจากการแจกจ่ายหนังสือนี้ จงมีแด่พระยาสุริยานุวัตร ด้วยทุกประการ.

พ.อ. พหลพลพยุหเสนา

นายกรัฐมนตรี

วังปารุสกวัน

วันที่ ๒ กุมภาพันธ์ ๒๔๗๙

ไว้อาลัยแด่พระยาสุริยานุวัตร

จาก พ.อ. พระยาพหลพลพยุหเสนา นายกรัฐมนตรี

ข้าพเจ้าเริ่มรู้จักคุ้นเคยกับเจ้าคุณสุริยานุวัตร (เกิด บุนนาค) เมื่อภายหลังเปลี่ยนการปกครองแล้ว ก่อนเปลี่ยนการปกครอง ท่านเคยดำรงตำแหน่งสำคัญ ๆ หลายตำแหน่ง อาทิเช่นตำแหน่งอัครราชทูตประจำประเทศฝรั่งเศส สเปญ โปรตุเกต อิตาลี รุซเซีย เสนาบดีกระทรวงโยธาธิการและกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ครั้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๐ ได้กราบถวายบังคมลาออกจากราชการรับพระราชทานบำนาญ เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๖ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ข้าพเจ้าจัดตั้งคณะรัฐมนตรีขึ้น โดยที่ข้าพเจ้าทราบกิตติศัพท์ชื่อเสียงท่านเจ้าคุณสุริยานุวัตรผู้นี้อยู่แล้วว่า เป็นผู้ที่มีความซื่อสัตย์มั่นคง ความรู้ดี

สามารถที่จะช่วยราชการแผ่นดิน ตลอด ทั้งตัวข้าพเจ้าได้ ข้าพเจ้าจึ่งได้เชิญท่านให้เข้าร่วมคณะรัฐบาลด้วย ซึ่งท่านก็ยินดีรับ ในที่สุดก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งให้เป็นรัฐมนตรีเมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๖ และได้ดำรงตำแหน่ง รัฐมนตรี ตลอด มาจนกระทั่งถึงวันอนิจจกรรม นอกจากรับราชการในตำแหน่งรัฐมนตรีแล้ว ท่านยังได้ช่วยเหลือรัฐบาลนี้ในตำแหน่งราชการอีกหลายทาง อาทิ เป็นกรรมการจัดการฉลองรัฐธรรมนูญ พ.ศ. ๒๔๗๗ กรรมการพิจารณาร่าง พระราชบัญญัติ อนุญาตให้ร่อน และ ขุดหาแร่ ชั่วคราว พ.ศ. ๒๔๗๗ กรรมการพิจารณาบำเหน็จความชอบในการปราบกบฎ อนุกรรมการเหมืองแร่และป่าไม้ กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิแห่งสภาเศรษฐกิจ ฯลฯ และเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๗ ระหว่างที่ข้าพเจ้าเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศอยู่ด้วยนั้น ท่านก็ยังได้มีหน้าที่ช่วยข้าพเจ้าอยู่อีกด้วย

ข้าพเจ้าได้กล่าวในเบื้องต้นแล้วว่า ชั้นเดิมข้าพเจ้าเป็นแต่ได้ยินคำบอกเล่ากันว่า เจ้าคุณสุริยานุวัตรเป็นคนซื่อสัตย์มั่นคง บัดนี้ข้าพเจ้าขอยืนยันอีกครั้งหนึ่งว่า ภายหลังที่ท่านได้มาร่วมงานกับข้าพเจ้าเป็นเวลาไม่น้อยกว่า ๓ ปีแล้ว ข้าพเจ้าได้สังเกตเห็นว่าท่านเป็นผู้ที่มีความซื่อสัตย์มั่นคงจริงทุกประการ ตลอดจนการแสดงความคิดความเห็นทุกอย่าง เมื่อมีความเห็นอย่างใดแล้วกล้าแสดงออกโดยไม่หวาดเกรงอย่างใด และข้อสำคัญที่สุดก็คือ เจ้าคุณสุริยานุวัตรเป็นผู้ที่เคารพและนิยมระบอบการปกครองประชาธิปไตยโดยมีรัฐธรรมนูญเป็นอย่างยิ่งผู้หนึ่ง

ข้าพเจ้าอาจกล่าวได้ว่า การถึงอนิจจกรรมของเจ้าคุณสุริยานุวัตรในครั้งนี้ ชาติได้เสียคนดีไปคนหนึ่ง เพราะเจ้าคุณสุริยานุวัตรได้เกิดมาเป็นคนไทย แล้วได้ทำหน้าที่ของคนไทยเต็มที่ แม้ชีวิตจะสูญสิ้นไป แต่ชื่อและเกียรติที่ท่านได้ทำไว้ยังคงอยู่

ในที่สุดนี้ขอท่านทั้งหลายจงช่วยกันตั้งจิตต์แผ่ส่วนกุศลบุญราศีไปให้แก่ท่านด้วย

พ.อ. พระยาพหลพลพยุหเสนา

สรรเสริญเกียรติคุณ
ท่านมหาอำมาตย์เอกพระยาสุริยานุวัตร

ในงาน พระราชทาน เพลิงศพ มหาอำมาตย์เอก พระยาสุริยานุวัตร (เกิด บุนนาค) ซึ่งเป็นพิธีศพท่านอันเป็นวาระสุดท้ายนี้ ข้าพเจ้ามิสามารถที่จะเว้นกล่าวสรรเสริญเกียรติคุณความดีของท่านเสียได้ เพราะเมื่อท่าน มีชีวิตอยู่ เป็นผู้ ซึ่งกอร์ป ด้วยองค์ คุณความดีด้วยประการทั้งปวงอย่างมากมาย ท่านเป็นผู้ มีความคิดเห็นดีเสมอ ได้ช่วยราชการบ้านเมืองมาช้านาน ได้ทำคุณประโยชน์ให้ไว้เป็นอันมาก ท่านมีพิริยะเด็ดขาดรักชาติยิ่งชีพ ไม่นึกถึงความสุขส่วนตัว ดังเช่นเมื่อคราวเปลี่ยนการปกครอง ท่านเป็นผู้ มีอายุชะรามากแล้ว ทั้งในส่วนตัวก็มีความสุขสะบายยิ่ง ท่านเห็นแก่ชาติบ้านเมืองไม่สมัครนิ่งดูดาย ท่านได้รีบมาช่วยร่วมมือจัดการขอพระราชทานรัฐธรรมนูญทันที คุณ

งามความดีของท่านเจ้าคุณผู้นี้ถ้าจะพรรณาแล้วจะยืดยาวมาก จึงขอสรุปว่า ท่านเป็นผู้มีน้ำใจเห็นแก่ชาติบ้านเมืองโดยแท้จริง ไม่ว่าใครเมื่อกระทำการใด ๆ ถ้าเพื่อความเจริญวัฒนาถาวรของชาติไทยแล้ว ท่านเต็มใจร่วมด้วยเสมอ การส่วนตัวไม่พึงคิดถึง จึงนับว่าท่านเป็นข้าราชการผู้ใหญ่ชั้นตัวอย่างซึ่งดีที่สุดผู้หนึ่ง

ด้วยเกียรติคุณความดีงาม ของ ท่าน ดังข้าพเจ้าได้กล่าวมาแล้วนี้ ฉะเพาะอย่างยิ่ง ท่านได้ตั้งใจทำงานให้แก่ชาติ เพื่อความเจริญแก่บ้านเมืองจนถึงนาทีที่สุดแห่งชีวิตของท่าน เพราะท่านมีความดีงามดังนี้ ข้าพเจ้าจึงมีความอาลัยท่านอยู่ไม่วายเลย ข้าพเจ้าขอสรรเสริญเกียรติคุณและแสดงเคารพบูชาท่านเป็นอย่างสูงด้วยน้ำใจจริง เพื่อเป็นการสนองคุณท่านไว้ให้ปรากฏณที่นี้.

พ.อ. พิบูลสงคราม

คำไว้อาลัย

ข้าพเจ้าขอไว้อาลัยในท่านเจ้าคุณสุริยานุวัตร ด้วยข้อ ความ ซึ่ง ข้าพเจ้าได้เขียน ในคำนำหนังสือว่าด้วย "พระบรมราโชวาทและพระราชหัดถเลขา ซึ่งสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชทานแด่มหาอำมาตย์เอก พระยาสุริยานุวัตร" ดังต่อไปนี้

ข้าพเจ้าเพิ่งรู้จักตัวท่านเมื่อข้าพเจ้ากลับจากศึกษาวิชาที่ประเทศฝรั่งเศสแล้ว แต่นาม "พระยาสุริยานุวัตร" ซึ่งชาวยุโรปเรียกโดยย่อว่า "Phya Suriya" ข้าพเจ้ารู้จักมาก่อน โดยที่ปรากฏอยู่ทั่วไปในหนังสือภาษาฝรั่งเศสที่เกี่ยวด้วยเรื่องการเมืองระหว่างฝรั่งเศสกับสยาม ข้าพเจ้าได้อ่านหนังสือเหล่านั้น ก็บังเกิดความเลื่อมใสในตัวท่าน เพราะเห็นว่าท่านเป็นผู้ที่ได้ทำคุณประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติตลอดเวลาที่ท่าน

รับราชการในกระทรวงการต่างประเทศ ท่านได้ตั้งหน้าทำราชการได้ผลสมบูรณ์ในราชการทางทูต คือทั้งงานในสำนักงานและงานในทางสมาคม และท่านยังสละเวลาแต่งหนังสือเรื่องขนบธรรมเนียมราชการต่างประเทศ ได้ทำโค๊ดโทรเลขเพื่อใช้ในราชการเรียกว่า "สุริยาโค๊ด" เล่มหนึ่ง และ "สยามมาตุโต" อีกเล่มหนึ่ง ซึ่งใช้ในราชการต่อมาจนถึงทุกวันนี้ ท่านได้ทำการติดต่อสนิทสนมกับบุคคลสำคัญในประเทศที่ท่านไปประจำ ซึ่งย่อมนำมาซึ่งความสดวกแก่การที่จะเจรจาทางการเมือง ฉะนั้นคุณประโยชน์อันใดซึ่งบังเกิดขึ้นแก่บ้านเมืองย่อมจะต้องถือว่าคุณหญิงสุริยา ฯ ผู้ซึ่งเป็นเจ้าบ้านฝ่ายหญิง (Hostess) ย่อมมีส่วนในความชอบด้วย ผลแห่งการที่ท่านได้ปฏิบัติในระหว่างเป็นอัครราชทูตมีมากมายหลายอย่าง และมีสิ่งสำคัญอันหนึ่งซึ่งควรจะกล่าวไว้ คือท่านได้เป็นผู้เจรจาสัญญาระหว่างสยามกับฝรั่งเศส ฉะบับ ค.ศ.

๑๙๐๔ สำเร็จ ตามสัญญาฉะบับนี้ ฝรั่งเศสยอมถอนกองทหารซึ่งยึดจันทบุรีไว้ ประชาชนชาวไทยเมื่อได้ทราบข่าวก็มีความปีติทั่วกัน ดังจะเห็นได้จากพระราชหัตถเลขา ซึ่งพระมหากษัตริย์ได้ทรงพระราชทานไปแสดงความยินดีเมื่อวันที่ ๑๐ ตุลาคม ร.ศ. ๑๒๑ ดังต่อไปนี้

"ในเบื้องต้นขอแสดงความยินดี ในการที่ได้พยายามพูดจากับฝรั่งเศสตกลงสำเร็จได้ถึงเพียงนี้ บรรดาคนไทยซึ่งได้ทราบแม้แต่เพียงใจความซึ่งขาดตกบกพร่อง ซึ่งบริษัทรอยเตอส่งข่าวเข้ามาลงพิมพ์ในวันที่ ๘ มีผลเหมือนไฟฟ้าแล่นเบิกบานทั่วกันไปหมดคู่ประหนึ่งจะลุกขึ้นเต้นโลดไปทั้งนั้น ถึงต้องตักเตือนกันบ้างให้ระงับคำพูด"

นาม "พระยาสุริยานุวัตร" เด่นอยู่ในวงการทูตสมัยนั้น และภายหลังท่านได้กลับเข้ามารับราชการในตำแหน่งเสนาบดี นาม "พระยาสุริยานุวัตร" ก็เด่น

ขึ้นอีกในวงการคลัง ในระหว่างที่ท่านเป็นเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ท่านได้กระทำการซึ่งแทบกล่าวได้ว่าเป็นการปฏิวัติ คือในเรื่องที่รัฐบาลจัดการฝิ่น "พระยาสุริยานุวัตร" เห็นว่า การที่ให้นายอากรฝิ่นผูกขาดไปจัดทำนั้น เป็นการมิชอบทั้งในทางหลักการและในทางพฤตติการ ในทางหลักการนั้น รัฐมิควรให้เอกชนเข้าทำการผูกขาด และในทางพฤตติการนั้น ในปลายปีมีอากรค้างและนายอากรก็อ้างเหตุต่าง ๆ เพื่อขอลดหย่อน แต่ "พระยาสุริยานุวัตร" ได้กวดขันเริ่มแต่เข้ารับตำแหน่ง ฉะนั้นอากรซึ่งเคยได้แต่ก่อนปีหนึ่งประมาณ ๖-๗ ล้านบาทนั้น ในปีที่ "พระยาสุริยานุวัตร" เข้ารับตำแหน่งจึงเป็นจำนวนเงินกว่า ๑๐ ล้านบาท "พระยาสุริยานุวัตร" ยังหาพอใจในวิธีการนั้นไม่ ท่านซื่อสัตย์ต่อความคิดความเห็นของท่านว่า การที่จะให้เอกชนเข้าทำการผูกขาดในการเช่นนี้ไม่เป็นการสมควร อย่าง

ยิ่ง ฉะนั้นท่านจึงได้เปลี่ยนวิธีจำหน่ายฝิ่นเสียใหม่ คือ รัฐบาลจัดทำเสียเอง เหตุนี้ "พระยาสุริยานุวัตร" จึงจำต้องต่อสู้อุปสัคหลายประการ อุปสัคทั้งทางตรงทางอ้อมอันเนื่องแต่ที่นายอากรต้องถูกตัดผลประโยชน์แล้วย่อมกระทบกระเทือนเลยไปถึงผู้ที่มีประโยชน์เกี่ยวข้องกับนายอากรด้วยเป็นธรรมดา

ผลแห่งการที่ "พระยาสุริยานุวัตร" กระทำไปนี้จะมีประโยชน์แก่ประเทศชาติเพียงไรนั้น สถิติย่อมจะเป็นพยานให้วินิจฉัยได้ว่า เมื่อรัฐบาลได้เข้าจัดการทำฝิ่นเองแล้ว รายได้ประเภทนี้ได้ทวีขึ้นเป็นลำดับ คือ

นายอากรฝิ่นผูกขาด

พ.ศ.	จำนวนเงิน
๒๔๔๐	๒,๘๗๑,๕๑๐
๒๔๔๑	๒,๙๓๕,๒๔๓
๒๔๔๒	๔,๕๖๘,๖๒๓
๒๔๔๓	๕,๔๓๒,๒๓๐

พ.ศ.	จำนวนเงิน
๒๔๔๔	๕,๐๗๒,๗๕๐
๒๔๔๕	๗,๐๘๐,๖๓๗
๒๔๔๖	๖,๙๗๒,๗๘๐
๒๔๔๗	๖,๕๐๓,๐๐๔
๒๔๔๘	๑๐,๒๖๐,๙๖๑

รัฐบาลจัดทำฝิ่นเอง

พ.ศ.	จำนวนเงิน
๒๔๔๙	๘,๘๖๗,๐๕๖
๒๔๕๐	๙,๖๕๒,๕๓๒
๒๔๕๑	๑๔,๕๑๔,๔๕๔
๒๔๕๒	๑๑,๒๕๓,๙๕๐
๒๔๕๓	๑๑,๕๑๗,๒๑๓
๒๔๕๔	๑๑,๖๙๗,๔๗๔
๒๔๕๕	๑๔,๑๖๒,๗๒๙
๒๔๕๖	๑๔,๙๔๒,๗๙๙

พ.ศ.	จำนวนเงิน
๒๔๕๗	๑๖,๑๙๐,๑๐๑
๒๔๕๘	๑๖,๕๖๐,๒๒๗
๒๔๕๙	๑๙,๒๗๕,๗๐๒
๒๔๖๐	๒๑,๑๗๙,๗๒๑
๒๔๖๑	๒๑,๔๔๔,๔๑๘
๒๔๖๒	๒๓,๒๒๑,๕๑๙
๒๔๖๓	๑๙,๘๘๙,๓๒๔
๒๔๖๔	๑๘,๘๐๗,๖๕๒
๒๔๖๕	๑๖,๕๖๔,๗๒๕
๒๔๖๖	๑๗,๖๔๙,๖๒๔
๒๔๖๗	๑๖,๔๔๖,๗๑๙
๒๔๖๘	๑๘,๒๑๓,๒๒๐
๒๔๖๙	๑๘,๐๐๑,๔๓๘
๒๔๗๐	๑๘,๑๘๓,๐๔๑
๒๔๗๑	๑๖,๙๑๕,๒๘๒

พ.ศ.	จำนวนเงิน
๒๔๗๒	๑๕,๒๙๑,๐๔๓
๒๔๗๓	๑๒,๘๒๑,๖๐๑
๒๔๗๔	๙,๒๖๖,๒๒๗
๒๔๗๕	๘,๘๖๔,๓๔๗
๒๔๗๖	๑๑,๘๓๖,๓๑๙
๒๔๗๗	๑๒,๐๘๗,๐๕๙
๒๔๗๘	๑๑,๖๙๖,๖๗๘

ตามสถิตินี้จะเห็นได้ว่าฉะเพาะในปี พ.ศ. ๒๔๗๔–๒๔๗๕ เท่านั้น ซึ่งยอดเงินได้ถดน้อยถงไปบ้าง ทั้งนี้ก็เพราะในระหว่างนั้นสยามได้รับความกระทบกระเทือนอันเนื่องมาแต่เศรษฐกิจตกต่ำแทบทั่วโลกเป็นอย่างมาก

"พระยาสุริยานุวัตร" ยังได้ดำริที่จะปฏิวัติในทางการคลังต่อไปโดยเปลี่ยนมาตรฐานเงินตรามาเป็นมาตราทองคำ และใช้สตางค์แทนอัฐ แต่การนี้ยัง

มิได้ทันตราลงเป็นพระราชบัญญัติ ท่านก็ได้ลาออกจากราชการเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๒๖ และใน ร.ศ. ๑๒๗ พระมหากษัตริย์ได้ทรงตราพระราชบัญญัติเงินตรา เปลี่ยนมาตรฐานการเงิน กับใช้สตางค์แทนอัฐ

"พระสุริยานุวัตร" เป็นผู้ที่สนใจในวิชาเศรษฐกิจ เมื่อท่านลาออกจากราชการแล้ว ยังได้แต่งหนังสือให้ชื่อว่า "ทรัพย์ศาสตร์" สองเล่ม และ "เศรษฐกิจการเมือง" อีกเล่มหนึ่ง เป็นหนังสือที่ว่าด้วยหลักวิชาเศรษฐกิจ ในตอนหลังนี้แม้จะอยู่ในวัยชะรา แต่กำลังดวงจิตต์ของท่านยังเข้มแข็งอยู่เสมอ เมื่อได้ทราบว่านายประจวบบุตร์ชายของท่าน ได้ร่วมก่อการขอพระราชทานรัฐธรรมนูญ ท่านมีความยินดีปราโมทย์เป็นอย่างยิ่ง ได้สนับสนุนการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญทั้ง กาย วาจา ใจ ตลอดมา

ข้าพเจ้าขอจบคำนำด้วยขอเชิญชวนท่านทั้งหลาย

ที่อ่านหนังสือเล่มนี้ ตั้งจิตต์อธิษฐานขอให้ดวงวิญญาณของ "พระยาสุริยานุวัตร" ผู้ทำความดีไว้แก่ประเทศชาติ จงประสพแต่ความสุข สำราญในสัมปรายภพ ขอให้นาม "พระยาสุริยานุวัตร" จงปรากฏอยู่ในความทรงจำของท่านผู้รักษาชาติทั้งหลายเทอญ.

ประดิษฐมนูธรรม

๒๒/๑๐/๗๙

ขอไว้อาลัยแด่ท่านพระยาสุริยานุวัตร

ข้าพเจ้าได้มีโอกาสรู้จักท่านเจ้าคุณสุริยานุวัตร หลังจากวันเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครอง เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๕ สองสามวัน โดยท่านได้ร่วมมือช่วยเหลือในอันที่จะยังให้กิจการดำเนินไปด้วยความราบรื่นโดยเต็มสติกำลังความสามารถ ท่านผู้นี้เป็นผู้มีน้ำใจอันโอบอ้อมอารี มีเมตตาจิตต์ และมีความเลื่อมใสในการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญอย่างแท้จริง ถึงแม้ท่านจะมีสังขารร่างกายอันชะราภาพและอายุไขล่วงเขาขีดปัจฉิมวัยแล้วก็ดี แต่ด้วยกำลังใจและความปรารถนาอันแรงกล้า ท่านได้อุตส่าห์ฝืนสังขารร่างกายร่วมมือบริหารราชการแผ่นดิน เพื่อยังความเจริญรุ่งเรืองให้แก่ประเทศชาติมาเป็นลำดับ โดยมิได้เห็นแก่ความเหนื่อยยากแม้แต่น้อย ซึ่งเป็นสิ่งที่หา

ได้ด้วยยาก และสมควรได้รับความยกย่องสรรเสริญเป็นอย่างยิ่ง เมื่อท่านมาถึงแก่อนิจจกรรมลงบัดนี้ก็ย่อมเป็นที่สลดใจและยังความอาลัยให้แก่ญาติมิตรทั้งหลายเป็นอย่างยิ่ง แต่ถึงอย่างก็ไรดีคุณงามความดีของท่านจะยังคงตราอยู่ชั่วกาลนาน สมดังนัยพุทธภาษิตที่ว่า "ผลดีที่ทำไว้แล้วย่อมไม่ศูนย์หาย" วิญ-ญาณของท่านคงจะไปสู่สุขคติ ข้าพเจ้าขออุทิศส่วนกุศลทั้งหลายอันข้าพเจ้าได้ประกอบมาแล้วและจะประกอบต่อไป ส่งไปให้แด่ท่านในโอกาสอันนี้ด้วย.

ฤทธิ์อัคเนย์

เจ้าคุณสุริยานุวัตร

การที่ท่านจากพวกเราไปเช่นนี้ย่อมเป็นที่อาลัยอย่างยิ่ง เพราะนอกจากคุณความดีของท่านอย่างอื่นแล้ว ทั้งในทางส่วนตัวและทางราชการ อาศัยความรู้คงแก่เรียนอันประเสริฐ และความชำนาญต่อการงานของท่าน ท่านได้เป็นที่พึ่งแก่พวกเราตลอดมาถึงในตอนหลัง ๆ อายุท่านได้เข้าขีดสูงแล้วก็ดี กำลังกาย กำลังใจ และกำลังความคิดของท่านหาได้ลดลงไม่ ยังสมบูรณ์อยู่เช่นเคยอย่างน่าปลาด คล้ายกับพวกหนุ่ม ๆ เรานี่เอง คุณสมบัติในตัวท่าน ซึ่งข้าพเจ้าเลื่อมใสโดยฉะเพาะ คือท่านทำ การพูด การคิดของท่านเป็น การก่อ เป็นกระจกเงาอันประเสริฐสำหรับพวกเรารุ่นหลัง ๆ ได้ส่องต่อไป

ตลอดชีวิตของท่าน ท่านได้รับใช้เป็นประโยชน์ต่อชาติตลอดมาทุกยุคทุกสมัย และพร้อมที่จะรับใช้

อยู่ทุกขณะจิตต์ และได้รับใช้มาจนวาระสุดท้ายนี้ ทิ้งประวัติให้พวกเราได้ศึกษาต่อไป

ท่านได้มีบุญคุณต่อชาติ และต่อพวกเรารุ่นหลังถึงปานฉะนี้ ฉะนั้นขอให้คุณงามความดีของท่านจงตราไว้ชั่วกาลนาน

สินธุสงครามชัย

๓ กุมภาพันธ์ ๒๔๗๙

รัฐบุรุษผู้เฒ่า

โดยที่ท่านเจ้าคุณสุริยานุวัตร เป็นบิดาของคุณประจวบ บุนนาค สหายรักร่วมตายของข้าพเจ้าผู้หนึ่ง เหตุนี้ข้าพเจ้าจึงเป็นที่รู้จักคุ้นเคยกับท่านอย่างสนิทสนมตลอดจนได้มีโอกาสสังเกต และเรียนรู้ในตัวท่านโดยใกล้ชิดดีพอที่จะเขียนข้อความใด ๆ อันเกี่ยวกับตัวท่านได้โดยถูกต้องตามความจริง

ในเบื้องแรก ข้าพเจ้าขอกล่าว ด้วยความ จริงใจว่าข้าพเจ้ามีความเคารพนับถือในท่านเจ้าคุณ ผู้นี้ดุจญาติผู้ใหญ่อันสนิทของข้าพเจ้า ข้าพเจ้ารักใคร่ในน้ำใจอันกล้าหาญเด็ดเดี่ยวของท่าน ข้าพเจ้ารักใคร่ในน้ำใจอันกว้างขวางของท่าน ข้าพเจ้ารักใคร่ในความอุตสาหะบากบั่นโดยมิได้เอาใจใส่ในวัยและสังขาร อันชะราของท่าน และในประการสุดท้าย ข้าพเจ้ารักใคร่ในความซื่อสัตย์และหวังดีต่อประเทศชาติ อย่างแน่วแน่และแน่น

แผ่นของท่าน

หลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๗๕ เล็กน้อย ข้าพเจ้าได้มีโอกาสรู้จักกับท่านเจ้าคุณผู้นี้ ทั้งนี้โดยได้ทราบถึงเกียรติคุณความดีในข้อที่ท่านมีความนิยมชมชื่นในการกระทำอันกล้าหาญของบุตรชาย อันเป็นที่รักยิ่งของท่าน ในการที่ได้มีส่วนร่วมมือในการเปลี่ยนแปลงการปกครองด้วยผู้หนึ่ง ซึ่งเป็นการผิดความคาดหมายของบรรดาผู้ก่อการทั้งหลาย ทั้งนี้เพราะตามความเข้าใจโดยทั่ว ๆ ไปในขณะนั้นมีอยู่ว่า ผู้ใดซึ่งมีส่วนร่วมด้วยในการเปลี่ยนแปลงการปกครองครั้งนั้นเป็นผู้นำมาซึ่งความไม่ปลอดภัยแก่ตัวเองและครอบครัว เหตุนี้ถ้ายิ่งเป็นบุตรหลานของท่านผู้มีตระกูลเช่นนี้ด้วยแล้ว ย่อมเป็นที่น่ารังเกียจและไม่เป็นสิ่งที่พึงปรารถนาในบรรดาวงศาคณาญาติ หรืออย่างน้อยก็ไม่น่าจะได้รับความสนับสนุนอย่างออกหน้าออกตาของท่านผู้เป็นประมุขใน

ครอบครัว แต่แทนที่จะเป็นเช่นนั้น ท่านเจ้าคุณผู้นี้ได้แสดงตน ออกโดยเปิดเผย ปราศจากความ กริ่งเกรงใด ๆ ท่านได้ยอมให้คฤหาสน์อันกว้างขวางของท่านเป็นที่ประชุม เป็นที่สโมสรตลอดจนเป็นที่พักอาศัยของสหายก่อการ โดยทั่วไป นอกจากนี้ตัวท่านเองยังได้มาร่วมการประชุมและให้ความคิดเห็นแนะนำในกิจการต่าง ๆ อยู่เป็นเนืองนิตย์

ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้วประมาณหนึ่งเดือนเศษ ข้าพเจ้าได้รับคำสั่งจากรัฐบาลให้ไปราชการพิเศษยังหัวเมืองฝ่ายเหนือและโดยฉะเพาะก็คือจังหวัดเชียงใหม่ เพื่อชี้แจงปรับความเข้าใจในความมุ่งหมาย ของการ เปลี่ยนแปลง การปกครอง และ วิธีที่รัฐบาลในระบอบใหม่จะดำเนินการต่อไปกับบรรดาเจ้านายพื้นเมือง ข้าราชการและประชาชน ในโอกาสนี้รัฐบาลได้ร้องขอให้เจ้าคุณสุริยานุวัตรขึ้นไปช่วยเหลือข้าพเจ้าด้วย ท่านเจ้าคุณพร้อมด้วยคุณหญิงได้ขึ้น

ไปสมทบกับข้าพเจ้ายังจังหวัดเชียงใหม่ และได้กระทำการช่วยเหลือข้าพเจ้าโดยเต็มกำลังความสามารถจนกิจการที่ได้รับมอบหมายนั้นสำเร็จลุล่วงไปเป็นอย่างดียิ่ง ซึ่งข้าพเจ้ายังระลึกถึงบุญคุณของท่านทั้งสองในเรื่องนี้อยู่เสมอ

นอกจากนี้ท่านเจ้าคุณและคุณหญิงยังได้ช่วยเหลือรัฐบาลใหม่ในประการที่สำคัญอีกหลายอย่าง เช่น ในการชี้แจงถึงความประสงค์และเจตนาอันดีของคณะผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองต่อบรรดาท่านผู้ดีมีตระกูลและบุคคลชั้นสูงผู้มีอายุอยู่เป็นเนืองนิตย์ ซึ่งปรากฏผลว่าได้ช่วยปลดเปลื้องความเข้าใจผิด และนำมาซึ่งความเลื่อมใสในการปกครองระบอบใหม่เป็นอย่างดี

ผลของการปิดสภาผู้แทนราษฎรเมื่อวันที่ ๑ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๗๖ ได้นำมาซึ่งความไม่พอใจให้กับท่านเจ้าคุณผู้นี้เป็นอันมาก ท่านได้แสดงความไม่พอ

ใจนี้อย่างเปิดเผยจนหวั่น ๆ ว่าจะนำภัยมาสู่ท่านและครอบครัว แต่ก็หาทำให้เป็นที่พรั่นพรึงกับท่านเจ้าคุณผู้นี้แต่อย่างใดไม่ ท่านคงดำเนินการส่งเสริมชักจูงตลอดจนการให้เคหะสถานของท่านเป็นที่พบปะและเป็นที่ประชุมปรึกษาหารือของคณะผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองในอันที่จะเปลี่ยนแปลงการปกครองเพื่อให้การได้เป็นไปโดยถูกต้องตามรัฐธรรมนูญอีกครั้งหนึ่ง

ครั้นต่อมาในวันที่ ๒๐ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๗๖ ได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองครั้งที่สองเกิดขึ้น ท่านเจ้าคุณสุริยานุวัตรเป็นบุคคลซึ่งทรงเกียรติและความรู้ผู้หนึ่ง ซึ่งรัฐบาลชุดนายพันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา ได้เชื้อเชิญมาเป็นที่ปรึกษาหารือ และในที่สุดได้รับแต่งตั้งเป็นรัฐมนตรีร่วมอยู่ในคณะด้วย

ท่านเจ้าคุณสุริยานุวัตรได้ดำรงตำแหน่งเป็นรัฐมนตรีในรัฐบาลทุกชุดตั้งแต่นั้นมาจนตราบถึงวันอนิจจกรรม ตลอดเวลาที่ท่านเป็นรัฐมนตรีอยู่นี้ ท่านได้มาร่วม

การประชุมของคณะรัฐมนตรีอยู่มิได้ขาด และพยายามให้ความคิดเห็นต่อที่ประชุมในบรรดาเรื่องที่สำคัญ ๆ อยู่เสมอ นอกจากนี้ท่านยังได้ใช้เวลาว่างที่มีอยู่ตรวจค้น และ เรียบเรียง บันทึก ความเห็น และคำแนะนำต่าง ๆ โดยฉะเพาะอย่างยิ่งก็คือในทางเศรษฐกิจและทางการต่างประเทศ เสนอต่อนายกรัฐมนตรี หรือคณะรัฐมนตรีเพื่อพิจารณาอยู่เนือง ๆ

อันความซื่อสัตย์กอรปด้วยความพยายามและเจตนาดีต่อชาติบ้านเมืองอย่างแรงกล้า โดยมิได้คำนึงถึงวัยอันชะราของท่านเช่นนี้ ได้รับความยกย่องและนับถือในคณะรัฐมนตรีทุกชุดมาจนได้รับฉายาว่า "รัฐบุรุษผู้เฒ่า" บ้าง และ "เฒ่าฮ่องตง" บ้าง ซึ่งเป็นฉายาที่รู้จักกัน มิใช่ฉะเพาะแต่ในคณะรัฐมนตรีเท่านั้น แต่ตลอดถึงประชาชนบางเหล่าด้วย เช่นในหมู่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเป็นต้น

ในบรรดาบุคคลเป็นจำนวนมากที่ข้าพเจ้าได้รู้จัก

คุ้นเคยมา ข้าพเจ้ามีความเคารพ เลื่อมใส ในความสัตย์ซื่อ ในความตรงไปตรงมา ในความอุตสาหะพยายามและในความรู้อันมิถ้าสมัย ตลอดจนความเจตนาดีต่อประเทศชาติอย่างแรงกล้าของท่าน เจ้าคุณผู้นี้เป็นอย่างสูงอันอาจเทอดไว้ในฐานสักการะบุคคลชั้นพิเศษได้ผู้หนึ่ง ก็แหละในการที่ท่านได้มาถึงอนิจจกรรมลงเช่นนี้ จึงต้องนับว่าประเทศสยามได้ขาดพลเมืองที่ดีเยี่ยมไปผู้หนึ่งอันเป็นสิ่งที่พึงควรเสียดาย ดุจของอันมีค่าได้มาอันตรธานสูญหายไป

การที่ข้าพเจ้าได้หยิบยกเอาเกียรติคุณ ความดีของท่าน มากล่าวไว้เพียงย่อ ๆ เท่านี้ ก็เนื่องด้วยข้าพเจ้ามีเวลาเรียบเรียงขึ้นในระยะอันสั้น จึงไม่สามารถรวบรวมให้เป็นการครบถ้วนทุกสิ่งทุกอย่างได้ และทั้งได้กล่าวแต่ฉะเพาะคุณความดี ในบั้นปลาย แห่งชีวิต ของท่านเท่านั้น ขอเดชะคุณงามความดีของท่านผู้นี้ที่ได้อำนวยให้แก่ สยามประเทศ มาแล้วโดย เอนก ประการ

จุ่งดลบรรดาลให้วิญญาณอันบริสุทธิของท่านได้สถิตย์อยู่ ณด้าวแดนสวรรค์กอร์ปด้วยความเกษมสุขทุกทิพาราตรีกาล เทอญ ๆ

นายนาวาตรี หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์. ร.น.

ท่านพระยาสุริยานุวัตรเป็นผู้มั่นในธรรม

ท่านพระยาสุริยานุวัตรเป็นผู้มั่นอยู่ในธรรมและประพฤติตนโดยเลื่อมใสในพระพุทธภาษิตที่ว่า ธมฺโม หเว รกฺขติ ธมฺมจารึ เพราะท่านได้เคยนิพนธ์คำอธิบายพุทธภาษิตนั้นไว้ว่าดังนี้ "ความมานะอันกล้าหาญที่จะประพฤติตนเป็นธรรมให้จงได้โดยไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคใดนั้น จะส่งเสริมให้เพื่อนเชื่อถือ สมัครเข้าร่วมสามัคคีเป็นกำลังแข็งแรงได้มั่นคง ถ้าหากว่าอคติสี่ประการใดจะไม่เข้าครอบงำทำลายความสามัคคีให้กำลังนี้ลดน้อยเสื่อมทรามลง"

ส่วนในทางราชการ ท่านก็มีปรีชาอันดี ได้รับราชการทางทูตมาตั้งแต่หนุ่ม จนได้เป็นเสนาบดีในรัชกาลที่ ๕ ครั้นมาสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง ท่านก็ยังรับตำแหน่งเป็นรัฐมนตรีอยู่จนตลอดอวสานกาล.

มหิธร

๒๕/๙/๗๙

เคารพเจ้าคุณสุริยานุวัตร

เจ้าคุณสุริยานุวัตร เป็นผู้ที่ข้าพเจ้าเคารพนับถือมากผู้หนึ่ง ข้าพเจ้าเพิ่งรู้จักคุ้นเคยกับท่านเมื่อมาร่วมงานในคณะรัฐมนตรี ท่านเป็นผู้เข้มแข็งที่หาตัวจับยาก เท่าที่ข้าพเจ้าสังเกตเห็น รู้สึกว่าท่านเกิดมาสำหรับทำงานเพื่อชาติมากกว่า แต่ก็ดูเหมือนงานนี้เองที่ทำให้อายุของท่านยืนยาวมาได้ถึงเพียงนี้ หลายครั้งที่ท่านป่วยเจ็บ ข้าพเจ้าเคยไปเยี่ยมเยียนท่านที่บ้าน แทนที่จะได้พูดกันในเรื่องนั้น ท่านกลับชวนพูดในการงาน เมื่อได้คุยกันถึงอกถึงใจแล้ว อาการของท่านก็ดูค่อยบรรเทาลง รุ่งขึ้นสักวันสองวันก็มักได้พบท่านในคณะรัฐมนตรี ท่านมีความคิดความเห็นในเรื่องต่าง ๆ เสมอ ความเห็นอันหลังที่สุดที่ท่านได้เขียนก่อนถึงอนิจกรรมเพียง ๒–๓ วันเท่านั้น ข้าพเจ้าเข้าใจว่าเขียนในเวลาที่ท่านป่วย

๓๑

ข้าพเจ้ารักท่าน เคารพนับถือท่าน อยากให้ท่านได้ร่วมงานของชาติ แต่ธรรมชาติไม่ยอมให้เราได้ตามใจนึก จึงได้พรากท่านไปเสีย อะไรจะยิ่งไปกว่าความเศร้าสลดใจ ขอให้ท่านจงไปสู่สุขคติ เถิด.

สมาหารหิตะคดี

ไว้อาลัยพระยาสุริยานุวัตร

ตลอดเวลาที่ข้าพเจ้าได้อยู่ในคณะรัฐบาล ซึ่งมีพระยาสุริยานุวัตรเป็นรัฐมนตรีร่วมอยู่ด้วย แม้เป็นเวลาสั้นๆก็ดี รู้สึกว่าพระยาสุริยานุวัตรเป็นผู้ที่รักงานของชาติและซื่อสัตย์ต่อหน้าที่เป็นอย่างดี ถึงสังขารจะอยู่ในวัยชะรา ก็ยังมีกำลังใจเข้มแข็งในการประกอบกรณียกิจในหน้าที่รัฐมนตรีตราบเท่าอวสานกาลแห่งชีวิต

ข้าพเจ้าจึงถือโอกาสนี้ขอให้ท่านทั้งหลายตั้งจิตต์แผ่ส่วนกุศลบุญราศีไปให้แก่พระยาสุริยานุวัตร ผู้ล่วงลับไปแล้วด้วย.

ชำนาญยุทธศิลป์

๓๐. ม.ค. ๗๙

รำลึกคุณท่านพระยาสุริยานุวัตร

ถึงแม้ว่าท่านจะได้ล่วงลับไปแล้ว แต่คุณความดีของท่านยังคงอยู่

โดยฉะเพาะข้าพเจ้า ขอบูชาในความซื่อตรง และรักประเทศชาติของท่าน ซึ่งหาผู้เสมอเหมือนยาก

ขอท่านผู้มีคุณความดีดั่งกล่าวแล้ว ได้สู่สุขคติให้สมกับคุณความดีของท่านเถิด.

ดุลยธารณปรีชาไวท์

หลวงนาถนิติธาดา รัฐมนตรี
ปรารภถึง
พระยาสุริยานุวัตร

แม้การที่เจ้าคุณสุริยานุวัตร รัฐมนตรี ได้ล่วงลับไป จะเป็นโดยธรรมดาของชีวิตสังขารทั่วไปก็ดี ข้าพเจ้าก็ไม่วายที่จะอาลัยในท่านผู้นี้ เพราะท่านเป็นสมาชิกที่ข้าพเจ้าเคารพเป็นอย่างมากผู้หนึ่งในหมู่สมาชิกทั้งหลายของคณะรัฐมนตรี

เหตุที่ข้าพเจ้าเคารพท่าน ไม่ใช่เพราะว่าท่านเป็นผู้อาวุโสในอายุ ด้วยเพียงเท่านั้นยังจะถือเป็นสาระสำคัญนักมิได้ อย่างมากก็เป็นแต่เหตุประกอบ

คุณสมบัติอันเลิศของท่านรัฐมนตรีผู้นี้ที่ข้าพเจ้าตระหนักใจและควรที่วงศ์ตระกูลของท่านจะภูมิใจเป็นที่สุดนั้นคือ "ความซื่อสัตย์" ข้าพเจ้าเห็นว่าปากกับใจของท่านได้ทำหน้าที่ร่วมกัน-เหมือนกัน-ตรงกัน

อย่างหน้าสรรเสริญ ลักษณะอย่างนี้ ข้าพเจ้าเข้าใจว่าเราต้องการไม่แต่ในที่ประชุมสำคัญ ๆ เช่น คณะรัฐมนตรี แม้ในสถานประชุมใด ๆ เพื่อประโยชน์แก่ชาติประเทศแล้ว เราก็ย่อมปรารถนาเป็นอย่างยิ่ง เราต้องการเอาหัวใจออกแผ่-เราพูดกันเอง-ปรึกษากันเอง-เพื่อประโยชน์ของพวกเราเอง

ความซื่อสัตย์เกิดจากความเข้มแข็งของจิตต์ใจท่านรัฐมนตรีผู้อาวุโสสูงสุดในอายุนี้ ไม่ได้เป็นห่วงใยในความชะราของท่าน สำแดงตนเสมือนดังว่าอยู่ในวัยหนุ่ม อาศัยความเข้มแข็งของหัวใจเป็นเครื่องส่งเสริมให้ท่านอดทนตรากตรำกระทำการตามหน้าที่จนชั่วโมงสุดท้าย วิสัยอย่างนี้เราต้องบูชา

ข้าพเจ้าไม่มีความสัมพันธ์อะไรกับเจ้าคุณรัฐมนตรีผู้เฒ่านี้ในส่วนอื่นเลย นอกจากเป็นเพื่อนสมาชิกในคณะรัฐมนตรีเท่านั้น แต่ข้าพเจ้าก็ปรารถนาที่จะให้เกียรติคุณดังกล่าวแล้วของท่านได้บันทึกไว้เป็นหลัก

ฐาน เพื่อประโยชน์แก่เพื่อนคนไทยในอนาคตที่จะทำการสนองคุณชาติบ้านเมืองของตน.

ความรู้สึกข้าพเจ้าในพระยาสุริยานุวัตร

พระยาสุริยานุวัตรผู้นี้ เท่าที่ข้าพเจ้าได้เข้ามาร่วมงานอยู่ด้วยในคณะรัฐบาล ๒ สมัย รู้สึกว่าพระยาสุริยานุวัตร เป็นคนตรงไปตรงมาเข้มแข็งต่อหน้าที่ รู้สึกอย่างไรพูดไปอย่างนั้น นอกจากนี้ยังมีความคิดเห็นที่จะช่วยจรรโลงรัฐให้เจริญก้าวหน้าอีกด้วย และยังได้เขียนความคิดความเห็นกับเผยแพร่ความรู้ให้ประชาชนได้ทราบอีก เช่น แต่งหนังสือเศรษฐกิจและการเมืองเป็นอาทิ ยิ่งกว่านั้นท่านยังมีความรู้ในวิชารอบตัวต่าง ๆ อีกหลายอย่าง เช่น เขียนภาพต่าง ๆ การช่าง ทั้งเป็นคนขยันมั่นคง ร่างกายแข็งแรงทั้งน้ำใจก็เข้มแข็ง ควรเป็นตัวอย่างแก่ยุวชนของชาติสืบไป

ในที่สุดนี้ข้าพเจ้าขออธิษฐานให้พระยาสุริยานุวัตรจงสู่สุขคติในโลกหน้าด้วยเทอญ.

พระยาสมันตรัฐบุรินทร์

ในระยะเวลาอันน้อย ที่ข้าพเจ้าได้คุ้นเคยกับเจ้าคุณสุริยานุวัตรนั้น รู้สึกว่า แม้เจ้าคุณจะมีอายุมากแล้ว แต่ก็มีน้ำใจเข้มแข็งในการงานเกินวัย ทั้งมีปรารถนาอันแรงกล้าที่จะช่วยผดุงและส่งเสริมระบอบรัฐธรรมนูญให้เจริญก้าวหน้าทุกขณะ.

สุคนธวิทศึกษากร

๓๐ มกราคม ๒๔๗๙

ไว้อาลัยพระยาสุริยานุวัตร

พระยาสุริยานุวัตร เป็นผู้ที่ได้ช่วยงานของชาติอย่างเข้มแข็งมาตั้งแต่สมัยปกครองในระบอบราชาธิปตัย โดยได้รับตำแหน่งหน้าที่สำคัญ ๆ เช่นอัครราชทูต เสนาบดี เป็นต้น ในสมัยปกครองในระบอบประชาธิปตัย ก็ได้โปรดเกล้า ฯ ตั้งให้เป็นรัฐมนตรีตั้งแต่ต้น พ.ศ. ๒๔๗๖ เป็นต้นมา พระยาสุริยานุวัตรก็ได้ประกอบการงานของชาติมาโดยเต็มความสามารถตราบเท่าวันถึงอนิจจกรรม ถ้าว่าถึงสังขารแล้วพระยาสุริยานุวัตรก็อยู่ในวัยชะรา แต่กำลังใจ ความรู้ ความสามารถของพระยาสุริยานุวัตร หาได้ลดน้อยไปตามสังขารไม่ ดังจะเห็นได้จากพระยาสุริยานุวัตรได้พยายามมาประชุมปรึกษาราชการแผ่นดินครั้งสุดท้ายก่อนหน้าที่ท่านถึงอนิจจกรรมเพียงสัปดาหะเดียว และในระหว่างที่ท่านมีชีวิตอยู่ คณะรัฐมนตรี

จะมอบหมายให้ทำกิจการใด ท่านก็ยินดีรับทำโดยเต็มกำลังความสามารถเสมอ

ด้วยผลแห่งเจตนาดีต่อชาติของพระยาสุริยานุวัตร ขอให้ท่านได้สพสุขคติอยู่ณสัมปรายภพโน้น.

พ.ต.อ. อดุลเดชจรัส

ศรีบัญชา ผู้พิมพ์โฆษณา
พิมพ์ที่โรงพิมพ์บำรุงนุกูลกิจ ถนนบำรุงเมือง พระนคร
๔/๑๑/๗๘

